

PHASELIS

Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi
Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies

Volume I (2015)

Merkezi Pisidia'daki Bazı Roma Kolonileri'ndeki İmparator Kültünün Varlığına İlişkin Değerlendirme

*An Assessment Concerning the Existence of Imperial Cult in
Some Roman Colonies in Central Pisidia*

Ferit BAZ

*PHASELIS: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi'*nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcı-
lara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan
izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makale-
lerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

PHASELIS: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli elektronik (online) bir
dergi olup değerlendirme süreci biten makaleler derginin web sitesinde (journal.phaselis.org) yıl
boyunca ilgili sayının içinde (Volume I: Ocak-Aralık 2015) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla
ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Makale Künyesi

F. Baz, "Merkezi Pisidia'daki Bazı Roma Kolonileri'ndeki İmparator Kültünün Varlığına İlişkin
Değerlendirme". *Phaselis* I (2015) 261-275. DOI: 10.18367/Pha.15013
Kabul Tarihi: 28.05.2015 | Online Yayın Tarihi: 30.06.2015

Editörya

Phaselis Research Project
www.phaselis.org

Merkezi Pisidia'daki Bazı Roma Kolonileri'ndeki İmparator Kültünün Varlığına İlişkin Değerlendirme

An Assessment Concerning the Existence of the Imperial Cult in Some Roman Colonies in Central Pisidia

Ferit BAZ*

Öz: Aşağıdaki çalışmada Cremna, Olbasa, Comama ve Parlais koloni yerleşmelerindeki kült uygulamaları ve bununla ilgili bazı tartışmalı noktalar ele alınmıştır. Düşüncemize göre Cremna'da bir Hadrianus kültünden söz etmek şu an için mümkün değildir. Cremna'da imparator kültü tapınakları dor düzenindeki agora çevresinde inşa edilmiş, böylelikle agora ve yakın çevresinde kült merkezi oluşturmuşlardır. Olbasa'da düzenlenen Severeia Augusteia Capitoleia pentaeterika isimli oyunlar muhtemelen imparator kültü kapsamında icra edilmemişlerdir. Yüreğir'de bulunan yazıttaki imparator kültü rahibinin, rahiplik görevini Comama ile ilişkilendirmek güçtür. Parlais'teki "flamen" ibaresini taşıyan yazıttan başka, kültle ilgili hiç bir bilginiz yoktur. Son olarak, Ankyra ve Pisidia Antiocheias'ında olduğu üzere, kolonilerin tamamında Augustus ve belki Dea Roma için vaktiyle kültlerin kurulmuş olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Anahtar sözcükler: Cremna · Olbasa · Comama · Parlais · İmparator Kültü

Abstract: This paper deals with the cult practices and some controversial topics related, in the colonial settlements of Cremna, Olbasa, Comama and Parlais. In our opinion, it seems not possible to mention a cult of Hadrianus in Cremna. Temples of the imperial cult were constructed around the agora in the Doric order; thus they established a cult center in the agora and adjacent areas. Games called the Severia Augusteia Capitoleia pentaeterika were probably not performed within the imperial cult. In the inscription found in Yüreğir, it is hard to associate the priesthood's task of the priest of the imperial cult with Comama. We have no information regarding the cult, other than the inscription with the phrase "flamen". Finally it is essential to take into consideration that cults for Augustus and Dea Roma possibly, may have been established at one time in all of the colonies, as they were in Ancyra and Pisidian Antiocheia.

Keywords: Cremna · Olbasa · Comama · Parlais · Imperial Cult

Aşağıda, Merkezi Pisidia'nın Roma kolonilerinden olan Cremna, Olbasa ve Comama'daki kült uygulamaları sırasıyla ele alınacaktır. Bu bağlamda kuzeydeki Pisidia Antiocheia'sı çalışma konumuzun dışında kalacaktır¹. Özellikle epigrafik belgelerin azlığı nedeniyle, Roma kolonilerindeki kült uygulamalarına ilişkin ayrıntılı bir tasvir ortaya koyabilmek, şu an için imkânsız gibidir.

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul.
feritbaz@yahoo.com

¹ Bunun sebepleri, Pisidia Antiocheia'sındaki imparator kültü konusunun nispeten iyi bilinmesi hakkında bk. Price 1984, 89, 269-270; Mitchell – Waelkens 1998, 32-33, 113-141, 16-167; Rubin 2011, 33-60. Buna ek olarak Prof. Dr. Mehmet Özhanlı başkanlığında 2008 senesinden itibaren sürdürülen yeni arkeolojik çalışmalarda bulunan yazıtların içeriğinin bilinmesidir.

Elimizdeki sınırlı belgelerden ve Pisidia'nın diğer yerleşmelerindeki kült aktivitelerinden hareketle, Roma kolonilerinin kült yaşamıyla ilgili bir değerlendirme yapmak ve bazı tartışmalı noktalara belli bir oranda açıklık getirmek, yine de mümkün gibi görünmektedir.

Hellenistik Galat Krallığı'nın son hükümdarı Amyntas (M.Ö. 36-25) Toroslarda Homonad adı verilen kabilelere karşı giriştiği mücadelede yaşamını yitirince², Roma'nın ilk imparatoru Augustus, Galat Krallığı'nın topraklarının üzerinde bir Roma eyaletinin kurulmasına karar verdi³. Böylelikle, M.Ö. 25 yılında *provincia Galatia* kuruldu⁴. Eyaletin sınırları içerisinde yer alan Pisidia Bölgesi'nde yerleşmeler ile yol güzergahları Toroslar'da yaşayan kabilelerden ötürü güvenli değildi. Bu nedenle Roma'nın öncelikli amacı, isyankar kabileleri ortadan kaldırmak suretiyle eyalet toprakları üzerinde otoritesini sağlamlaştırmak ve asayiş ortamı yaratmaktı⁵. Bunun için imparator Augustus; Antiocheia, Comama, Cremna, Olbasa ve Parlais adlarındaki Roma kolonilerini Pisidia Bölgesi'nde konuşlandırmıştı⁶. Önceden vaktiyle birer Hellen kent devleti olan bu yerleşkelere, emekli Roma askerleri yerleştirilmişti⁷. *Pax Romana* Dönemi'nde Roma egemenliği altındaki Akdeniz Dünyası'nın hemen hemen her köşesinde olduğu gibi, buradaki koloni yerleşmelerinde de zaman içerisinde yoğun bir imar faaliyetleri yaşanmış görünür⁸. Bütün Principatus Dönemi boyunca [*longue durée*] devam ettiği düşünülen bu mimari faaliyetlere ilişkin en yoğun kayıtlarımız, özellikle Hadrianus ve Antoninus Pius dönemlerine aittir⁹.

Cremna

Antik kaynaklar ve epigrafik belgeler üzerindeki resmi adı, *Colonia Iulia Augusta Felix Cremna* olan yerleşim birimi, bugün Burdur İli'nin takriben 60 km. kadar güneydoğusunda Bucak İlçe sınırları içerisinde yer alır¹⁰. İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcından itibaren Cremna'nın mimari açıdan geliştiğini ve büyüdüğünü gözlemlemek mümkündür. Kolonideki bazı yapıların Claudius, Nerva, Traianus, Hadrianus ve eşi Sabina gibi imparatorluk ailesinin değişik fertlerine adandıkları görülse de¹¹, antik yerleşmeden günümüze ulaşan arkeolojik materyal kalıntılarının ve epigrafik belgelerin çoğu, genellikle Hadrianus ve sonrasına aittir¹². Hamam binası, sütunlu cadde, tiyatro ve farklı tapınak yapılarına ait kalıntılar günümüze ulaşan en önemli yapı kompleksleridir¹³. Cremna'da, imparator kültürüyle ilgili tespit edilebilen en erken kayıtlar M.S. II. yüzyılın ortalarına ait olmakla birlikte, S. R. F. Price ve J. Süß, Hadrianus forumu üzerinde imparator için bir kült yerinin bulunabileceğini düşünmektedirler¹⁴. Onların hareket noktaları hiç şüphesiz ki, Pisidia

² Strab. XII. 6. 3; Mitchell 1993, 72-73; Arslan 2004, 147; Wesch-Klein 2008, 276-277.

³ Dio Cass. L. 26. 3; str. 12. 5. 1; Eutr. VII. 10. 2; ayrıca bk. Sherk 1951, 12 vd.; Sherk 1980, 958-960; Kaya 2000, 105; Arslan 2004, 148.

⁴ Kuruluş tarihi hakkında bk. Halfmann 1986b, 31-38; Leschhorn 1992, 315-323.

⁵ Dio Cass. LIII. 26. 3; Strab. XII. 5. 1; Eutr. VII. 10. 2.

⁶ Levick 1967b, 29; Mitchell 1979, 409-410; Kienast 1999, 490; Özcan 2008, 77-81. Kolonilere ilişkin bibliyografya için bk. Kienast 1999, 490 dn. 154.

⁷ Esch 2008, 209-210; Sancaktar 2012, 372.

⁸ İmar faaliyetleri için bk. Vandeput 2007, 133-138; Mitchell – Vandeput 2013, 104-106.

⁹ Krş. Mitchell – Vandeput 2013, 105.

¹⁰ Magie 1950, 462; Levick 1967a, 35-37; Metin 2013, 255-256.

¹¹ Horsley – Mitchell 2000, no: 1, 2, 3, 4, 8.

¹² Mitchell 1995, 56.

¹³ İnan 1970, 51-97; von Aulock 1979, 36. Detaylı bilgi için bk. Mitchell – Waelkens 1987, 43-47; 1988, 53-59; Mitchell 1995, 53-175.

¹⁴ Price 1984, 270; Süß 1999, 30. Forum ve üzerindeki yazıtlar hakkında bk. Perkins – Ballance 1958, 167; Mitchell 1989, 229; Horsley – Mitchell 2000, 13-22.

Bölgesi'nde yer alan forumlar ve agora'lar içerisinde imparator kültü alanlarının sıklıkla bulunmasıdır. Yine benzer şekilde, S. Mitchell de kolonide imparator Hadrianus'a adanan ve onun kültüne hizmet edebilecek bir yapının varlığını tahmin etmektedir. Onun bu yöndeki düşüncesi, sözünü ettiği tapınağın boyutları bakımından diğerlerine nazaran daha büyük ölçülere sahip olmasından ileri gelmektedir. Kendi düşüncesinin diğer dayanak noktalarından bir tanesi, Pisidia'da, anıtsal türdeki yapıların çoğunlukla imparator Hadrianus'un gelişi sırasında inşa edilmesi fikridir¹⁵. Ancak hiçbir antik belge, Cremna'da bu türden bir kült yerinin olabileceğine işaret etmediği için, onların düşünceleri, bugün için varsayımdan öteye gidememektedir. Bu yüzden de Cremna'daki bir Hadrianus kültünü şu anki bilgilerimizle varmış gibi beklemek, bir mecburiyet olmamalıdır.

Öte taraftan kolonide kesin bir biçimde tespit ettiğimiz imparator kültü imparator Antoninus Pius içindir. Yerleşmede O'nun için bir kültün tesis edildiğini bir arşitrav parçası üzerindeki yazıttan anlamaktayız. Söz konusu yazıt taşıyıcısı, Hadrianus Dönemi Forumu ile Dor düzenindeki agora arasında yer alan Korinthos sütun düzeninde inşa edilen bir tapınağa aittir. Yazıttaki ibareler söz konusu tapınağın Antoninus Pius'a adandığını belgelemektedir¹⁶: [*Imp. Caesari T. Aelio Hadriano Antoni*]no Aug. Pio p. p. [----]. Arşitrav üzerindeki harf yüksekliğinin 8 cm. olması, yazıtın represantatif yönünün nispeten mütevazı; dolayısıyla tapınağın küçük boyutlara sahip olduğunu düşündürmektedir. Adama faaliyeti, imparatorun *pater patriae* unvanını aldığı M.S. 139 senesinin ocak ayının sonrasına ait olmalıdır¹⁷. Diğer taraftan tapınak üzerindeki mimari süslemeler, tapınağın M.S. 150-160 yıllarına arasında inşa edildiğini düşündürmektedir¹⁸. Eğer Cremna'da imparator için daha önceden başka bir kült yeri tahsis edilmediyse, ona ait bu kült en geç ca. M.S. 150 yılları civarında tesis edilmiş olmalıdır.

Yazıtın günümüze ulaşmayan parçalarında, büyük bir olasılıkla tapınağı inşa ettiren kimseler veya idari organların isimleri yazılıydı. Bu kayıp kısımlar ve başka ilgili yeni belgeler bulununcaya değin, Cremna'daki tapınağı inşa ettiren inisiyatif bilinmeyecektir. Bunun gibi, bu kültün niçin Cremna'da tesis edildiği de belli değildir. Ancak bu konuda bir tahmin yürütmek mümkündür: Antoninus Pius'un kültlerine şu ana değin Sagalassos ve Melli'de rastlanmaktadır¹⁹. Bir kısım araştırmacılar, onun Pisidia'daki kültlerini ve onun için yapılan diğer onurlandırmaları M.S. 141 senesinde meydana gelen büyük deprem ve deprem sonrasında imparatorun kentlere yaptıkları yardıma bağlamaktadırlar²⁰. Öyle anlaşılmaktadır ki, M.S. 141 senesindeki deprem sadece Pisidia'yı değil, diğer çevre bölgeleri de yakından sarsmış, imparator etkilenen kentlere yardım elini uzatmıştır: Örneğin; Mytilene, Smyrna, Ephesos, Magnesia Maiandros, Termessos, Side ve Stratonikeia gibi kentler depremin yaralarını sarabilmek için imparatorlardan maddi destek almıştır²¹. Eğer Cremna'daki tapınak bu nedenle yapıldıysa, Cremna sakinlerinin tamamının tapınağı inşa ettirdiklerini söyleyebiliriz. Minnettarlıklarından ötürü, halkın tamamını temsilen Cremna koloni idaresi tapınağı inşa ettirmiş olsa gerektir.

¹⁵ Mitchell 1995, 97-102.

¹⁶ Horsley – Mitchell 2000, no: 11.

¹⁷ Kienast 1990, 134.

¹⁸ Mitchell 1995, 92.

¹⁹ Sagalassos'taki için bk. *IGR* III 348; Horsley – Mitchell 2000, 42; Mitchell – Vandeput 2013, 108; Melli'deki için bk. Mitchell 1994, 146; Horsley – Mitchell 2000, no: 148; Vandeput – Köse 2001, 136.

²⁰ Mitchell 1999, 422 (*non vidi*); Horsley – Mitchell 2000, 42; Brandt 2002, 403; Waelkens 2002, 352-353; Talloen – Waelkens 2005, 230-231.

²¹ Quass 1993, 225; Winter 1996, 355; Mert 1999, 7; Mitchell – Vandeput 2013, 106.

Cremna'da imparator kültüne tahsis edilmiş başka bir tapınak daha saptanmaktadır. Söz konusu tapınağa ilişkin yazıtlı arşitrav parçaları Dor düzeninde inşa edilen agoranın hemen kuzeydoğusunda ele geçmiştir. Üç adet süslemeli arşitrav parçalarının üzerindeki harflerden hareketle aşağıdaki gibi bir bina yazıtı ile karşı karşıya kaldığımızı anlıyoruz²²:

[*Imp. C]aesari M. Aurel[io Antonino Aug.-- fratr]i divi Ve[ri -- Caesa]ri et / [Col. I]ul. Aug. Fel. Crem]n--- cum [----].*

Ancak yazıt taşıyıcısının büyüklüğü, harf yüksekliği ve harflerin taş üzerindeki dağılımından hareketle S. Mitchell ve G. H. R. Horsley yazıtı aşağıdaki şekilde tamamlamışlardır²³:

[*Iovi Optimo Maximo et Imp(eratori) C]aesari M(arco) Aurel[io Antonino Aug(usto) fratr]i / divi Ve[ri et L(ucio) Aurelio Commodo Caesa]ri et / [totae domui eorum Col(onia) I]ul(ia) Aug(usta) Fel(ix) Crem[nensium... templum] / [cum statu is imperatorum dedicavi]t.*

Buna göre tapınak, imparator Marcus Aurelius'a adanmıştır²⁴. Mitchell ve Horsley'in yazıt tamamlamaları doğru ise, tapınak sadece imparator Marcus Aurelius'a değil, fakat aynı zamanda imparator Commodus ve onların tüm aile bireyleri için adanmıştır. Diğer bir deyişle, tapınağın ve dolayısıyla kültün sahipleri; Marcus Aurelius, Commodus ve tüm imparatorluk sülalesiydi. Tapınağın adanması, Lucius Verus'un *consecratio*'sunun yapıldığı yıl olan M.S. 169 ile Commodus'un Augustus olarak tahta çıktığı 177 yılları arasında olmalıdır²⁵. Ayrıca hemen belirtelim ki, yazıtın baş tarafında verilen Iupiter Optimus Maximus tamamlaması mecburi olmayıp, araştırmacılar tarafından yazıtın ilk satırındaki harflerin sayısını düşündürmek için örnek olarak verilmiştir. Eğer onların yazıtın ilk satırındaki tahmin ettikleri harf sayısı veya satır uzunluğu hemen hemen doğruysa, bu imparatorluk kültü tapınağı aynı zamanda bir başka tanrı veya tanrıça için de hizmet vermiş olmalıdır. Bu manada ortak bir kült alanı (*synnaoi theoi*) fikrinden söz etmek mümkündür. Yazıttaki harf yüksekliğinin ortalama 4,6 cm. olması tapınağın küçük ölçülerde yapılmış olduğunu göstermektedir²⁶. İmparator ailesine Cremna kolonisi tarafından böyle bir tapınağın adanmasının arkasındaki somut neden bilinmemektedir. Ancak yeni belgeler bulununcaya değin, şimdilik Marcus Aurelius'un M.S. 175/76 yılında Küçük Asya'ya gelmesiyle tapınağın inşası arasında olası bir ilişkiyi göz önünde bulundurmak gerekir²⁷. Esasen imparator Marcus Aurelius'un Anadolu'daki kült uygulamalarına ilişkin bilgilerimiz oldukça azdır²⁸: Termessos'ta *Theoi Sebastoi* adı altında muhtemelen onun kültünün rahiplerinin olduğunu biliyoruz²⁹. Ariassos'ta onun zamanında bir *sebasteion* yapısının varlığının kabul edilmesi durumu ise³⁰ tartışılabilir. Çünkü Ariassos'taki yapının bir *sebasteion* yapısı olması hali hazırda oldukça şüphelidir³¹.

Küçük Asya'daki birçok kentte olduğu üzere, Cremna sakinleri de, imparator kültü mekanlarını, yerleşmenin en işlek noktalarından birinde, Dor düzenindeki agora çevresinde, inşa et-

²² Horsley – Mitchell 2000, no: 12.

²³ Horsley – Mitchell 2000, 44.

²⁴ Tapınak hakkında bk. Mitchell 1995,108.

²⁵ Kienast 1990, 144, 147; Mitchell 1995, 108; Horsley – Mitchell 2000, 44.

²⁶ Horsley – Mitchell 2000, 44.

²⁷ İmparatorun seyahatine ilişkin olarak bk. Halfmann 1986a, 213.

²⁸ Clauss 1999, 147; Motschmann 2002, 79-83.

²⁹ TAM III 16, 105; Waelkens 2002, 354-355.

³⁰ Waelkens 2002, 354; Talloen – Waelkens 2005, 231 dn. 71.

³¹ Baz 2005, 70-71.

mişlerdir. Böylelikle agora ve yakın çevresinde imparator kültü merkezleri oluşmuştur³². Antoninus Pius Tapınağı agora'nın güneybatısında; Marcus Aurelius ve Commodus Tapınağı ise, agora'nın kuzeyinde yer almaktaydı. Her iki tapınağın da sadece temel kalıntıları ve bazı mimari parçaları günümüze kalmış olsalar da, söz konusu bu tapınakların yerleşmedeki diğer tapınaklara oranla daha küçük olduklarını söylemek güç değildir³³. Cremna'da tiyatro ve bu tapınaklar arasında yer alan cadde ise, imparator kültü şenlikleri sırasında dini tören alaylarının kullandığı bir cadde olsa gerektir.

Cremna'dan şimdiye değin sadece bir tane imparator kültü rahibinin adını bilmekteyiz. Yerleşmede bulunan günümüzde ise Burdur Müzesi'nde yer alan bir kadın heykelinin *plinthos*'unun üzerinde dört satırlık bir yazıtta, L. Aelius Iulianus adında, *hiereus*, *arkhiereus*, *ktistes* ve *philodoksos* olan birisinin çocukları Rutilius ve Lucilla ile birlikte, kült heykelleri dikimini üstlendikleri anlatılmaktadır³⁴. Söz konusu kadın heykeli, tanrıça Leto olarak tanımlandığından, Aelius Iulianus'un yaptırdığı heykel ve heykellerin Tanrıça Leto Kutsal Alanı'na konulduğunu düşündürmektedir³⁵. Horsley ve Mitchell, yazıtı M.S. II. yüzyılın ortalarına tarihlendirmektedirler. Roma vatandaşlık hakkına sahip bu kimse, vatandaşlık hakkını ya kendisi ya da babası, M.S. 136-138 yılları arasında Hadrianus'un halefi olarak seçilmiş olan L. Aelius zamanında almış olmalıdır³⁶. Horsley ve Mitchell, kendisinin hem imparator kültü rahibi hem de en başta *hiereus* olarak zikredilmesinden ötürü, Cremna'da bütün resmi kültlerin rahipliğini yapmış olabileceğinden bahsetmektedir³⁷. Ayrıca kendisinden *ktistes* olarak söz edilmesi, bizzat kendi parasıyla resmi inşa faaliyetlerine katıldığını göstermektedir³⁸. Esasen bir imparator kültü rahibinin kentlerin inşa faaliyetlerine katılması son derece yaygın bir durumdu. Örneğin komşu kentlerden özellikle Sagalassos, Adada ve Andeda kentlerinde bu türden rahiplere sıklıkla rastlanmaktadır³⁹.

L. Aelius Iulianus ve çocukları ile ilgili olarak söylenebilecek son söz ise, onların büyük bir ihtimalle Cremna'nın yaklaşık 9 km. kadar batısında yer alan Keraitai'daki diğer Aelius *gens* ismine sahip kimselerle aynı aileye mensup olduklarıdır⁴⁰. Keraitai'daki aile bireylerinden olan Lucius Aelius Moles ve oğlu Lucius Aelius Tarentianus Moles, kentteki Men Kutsal Alanı için bir libasyon yeri inşa ettirmişlerdir⁴¹. Bu kimselerden bilgi veren inşa yazıtı M.S. II-III. yüzyıllara tarihlenmekle birlikte itinalı bir işçiliğe sahiptir⁴². Her ikisinden de herhangi bir kent memuriyeti zikredilmemesine karşın, onların da tıpkı Cremna'daki L. Aelius Iulianus ve çocukları gibi kentlerinin dinsel mekanlarını masraf yapmaktan kaçınmamışlardır. Sonuç olarak Keraitai'daki aile bireyleri de hem dindar hem de olasılıkla *ktistes* olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Daha sonraki süreçte koloninin kaynakları Severuslar Sülalesi'ne mensup aile bireylerinin

³² Agora'lardaki imparator kültü tapınakları için bk. Süß 2003, 253-254.

³³ Mitchell 1995, 91, 108.

³⁴ Horsley – Mitchell 2000, no: 33.

³⁵ Horsley – Mitchell 2000, 67.

³⁶ Horsley – Mitchell 2000, 66.

³⁷ Horsley – Mitchell 2000, 67.

³⁸ Horsley – Mitchell 2000, 67.

³⁹ Sagalassos'taki imparator kültü rahipleri ve onların kent içindeki işlevleri hakkında bk. Devijver 1996, 125-128; Talloen – Waelkens 2004, 207-216. Adada için bk. *IGR* III 364-366, 369, 373; Brandt 2002, 402-406. Andeda için bk. *IGR* III 417.

⁴⁰ Krş. Horsley – Mitchell 2000, 95. Keraitai için bk. Dörtlük 1976, 17-23; 1988, 69-71; Mitchell 1994, 36; Horsley – Mitchell 2000, 94-96.

⁴¹ Horsley – Mitchell 2000, no: 83.

⁴² Horsley – Mitchell 2000, 95.

yerleşmede tanrısal açıdan onurlandırıldıklarını göstermektedir. Ancak bu sülalenin elde ettikleri onurlar, onlar için bir kült tesis edildiğini belgeleyememektedir. Bazı; Septimius Severus, Caracalla Dönemi'ne ait sikkelerin arka yüzlerinde tanrıça Fortuna/Tykhe söz konusu imparatorların büstlerini ellerinde taşır şekilde betimlenmiştir⁴³. Bu türden tasvirlerle, imparatorların ve onların siyasi faaliyetlerinin tanrılar vasıtasıyla korunduğu anlatılmak istenmiştir⁴⁴. Bu sayede Cremna idaresi, imparatorlara karşı olan sadakatlerini bildirmişlerdir. Yine Severuslar Sülalesi ile ilgili olan diğer onurlandırmalar da Septimius Severus'un eşi Iulia Domna ile ilgilidir. O, Roma'da olduğu gibi⁴⁵, Cremna'da da *mater castrorum* unvanı ile onurlandırılmıştır. Kendisinin bu unvanı o dönemki Cremna sikkeleri üzerinde yer almıştır⁴⁶. Ayrıca Iulia Domna, Cremna sikkelerinden bir tanesi üzerinde Tanrıça Leto olarak, çocukları Caracalla ve Geta ile birlikte betimlenmiştir⁴⁷.

Burada sorulması gereken diğer bir husus, imparator kültürünün finansmanının nasıl karşılandığıdır? Elbette ki elimizdeki çok az sayıda belgeden, bu durumu saptayabilecek güçte değiliz. Ancak yine de bu durum hakkında aşağıdaki gibi bir varsayım yürütmek mümkündür. Bir kere yukarıda zikrettiğimiz imparator kültü tapınaklarının inşa finansmanı Cremna kolonisi halkı topyekün kendi cebinden karşılamış olmalıdır. Ancak M.S. III. yüzyılda kötüleşen Roma ekonomisi nedeniyle koloninin mali gücünün daha önceki dönemlere oranla zayıflamış olduğu kuvvetle muhtemeldir. M.S. III. yüzyıla tarihlendirilen bazı yazıtlar üzerindeki bir takım kimselerin *euergetes* olarak onurlandırmaları, Cremna idaresinin de zengin vatandaşlarına ihtiyaç duymuş olabileceğini düşündürmektedir. Muhtemelen erken dönemdeki Cremna idari organlarının yerini bu dönemde zengin vatandaşlar almaya başlamamışlardır. Örneğin bizim adını bilmediğimiz bir kadın, on iki bin *denaria* vererek *oekobasilikon* adındaki bir yapının inşasını tamamlamıştır⁴⁸. Aynı şekilde M. Ulpius Asklepiodoros Rutilius Longus ve Marcus Ulpius Italicus adındaki kimseler *euergetes* olarak onurlandırılmışlardır⁴⁹.

Olbasa

Burdur'un takriben 54 km. güneybatısında yer alır. Kent imparator Augustus tarafından *Colonia Iulia Augusta Olbasenorum* adıyla Roma kolonisi statüsüne çıkartılmıştır⁵⁰. Daha sonraki zamanlarda sürekli bir tahribat altında kaldığı için Olbasa'nın kalıntıları hakkında az bir bilgiye sahibiz⁵¹. Hellenistik Dönem'e ait bir sur duvarı, Belenli adı verilen modern yerleşim biriminde kayıt altına alınabilen Roma İmparatorluk Dönemi heykel kaideleri ve bir sunak Olbasa'dan günümüze ulaşan maddi kültür kalıntıları arasında yer alırlar.

N. P. Milner tarafından Olbasa yerleşimi yakınlarındaki Belenli adı verilen köyün alt kesiminde bulunan yazıtlı bir sunak Olbasa'da ilk defa bir imparator kültürünün varlığını belgeler⁵². Sunağın üzerindeki beş satırlık yazıt bilinmeyen bir nedenle silinmiştir. Ancak yazıtta uygulanan silme işlemi itinalı yapılmadığı için, yazıt okunabilmiştir. Sunak üzerindeki silik yazıtta Manius Pet-

⁴³ von Aulock 1979, no: 1160-1162; 1202. Koloni sikkelerinin üzerindeki betimler için bk. Sancaktar 2012, 371-384.

⁴⁴ Harl 1987, 55.

⁴⁵ Cerfaux – Tondriau 1957, 368; Taeger 1960, 410.

⁴⁶ von Aulock 1979, no: 1183, 1184, 1185, 1188; 1191.

⁴⁷ von Aulock 1979, no: 1191.

⁴⁸ Horsley – Mitchell 2000, no: 45.

⁴⁹ Horsley – Mitchell 2000, no: 26, 27.

⁵⁰ Ruge 1937, 2398; Magie 1950, 462; von Aulock 1977, 39.

⁵¹ Brandt 1992, 116.

⁵² Milner 1998, no: 142.

ronius Prautes adında birisinin *Theoi Sebastoi*'lara sunak adadığı yazılıdır. Manius Petronius Prautes hakkında bilgi veren başka bir kaynağımız olmadığı için kendisini tanıyamıyoruz. Sahip olduğu *praenomen* genellikle köle ve azatlılara verilen bir isim olduğundan kendisinin de bir azatlı olabileceği veya azatlı bir aileye mensup olabileceği düşünülmektedir⁵³. Ayrıca kendisi, komşu Pisidia Antiocheia'sında yaşayan Petronius Ailesi ile ilişkili olsa gerekir⁵⁴. Yazıt *in situ* şeklinde ele geçmediği ve hatta modern bir yerleşim biriminde bulunduğu için, sunak üzerinde zikredilen *Theoi Sebastoi* kültürünün özel bir karakterde mi, yoksa resmi karakterli bir kült mü olduğunu saptayamıyoruz. Milner'in tarihlendirmesine göre, sunak M.S. II. veya III. yüzyıla aittir⁵⁵. Genel manada içinde birden çok imparatoru kapsayan kültürlerin Anadolu'daki varlıklarına M.S. I. yüzyılın ikinci yarısından başlamak suretiyle en çok M.S. II. yüzyılda rastlamaktayız. Bu dönem içerisinde 'Roma İmparatorluk Düşüncesi'nin iyiden iyiye yerleşmesi ve devleti arka arkaya farklı imparatorların yönetmeleri görüşü hakim olmuştur. Örneğin; Apollonia, Pednelissos, Sagalassos, Selge, Termessos ve Adada gibi Pisidia yerleşmelerinde *Theoi Sebastoi* kültürlerinin izlerine ulaşılabilmektedir⁵⁶.

Tıpkı Cremna'da olduğu gibi, Olbasa'da da Septimius Severus Dönemi'nde bu imparator için bir onurlandırma yapılmıştır. Mitchell ve Vandeput'a göre, Severuslar Sülalesi için yapılan kült veya çeşitli onurlandırmalar, hemen hemen bütün Pisidia yerleşmelerinde takip edilebilmektedir⁵⁷. Olbasa'da Septimius Severus'un onuruna, *Severeia Augusteia Capitoleia Pentaeterika* adında oyunlar düzenlendiği bilinmektedir. Bu durum oyunlarda başarı kazanmış atletler için dikilmiş olan heykel kaidelerinden ve üzerindeki yazıtlardan anlaşılmaktadır⁵⁸. Onurlandırma yazıtlarında hem *agonothetes*'ler hem zafer kazanan atletler hem de oyunun düzenlenmesinden sorumlu olan *duoviri quinquennales*'lerin isimleri belirtilmiştir. Söz konusu oyunlar bir süreliğine *agonothetes* olan Septimius Ursius, Caius Marcus Licinianus Iulianus Quadratianus, Septimius Ursius Arruntius Caius ve Marcus Aurelius Tertullinus adındaki kişiler tarafından finanse edilmiştir. Ancak, bu oyunların imparator kültü kapsamında düzenlenen oyunlar olmadığını düşünmekteyiz, çünkü yazıtların hiçbirisinde imparator kültü rahiplerinden söz edilmemektedir. Oyunlar kapsamında pankrasyon ve güreş müsabakaları düzenlenmiştir. Eldeki mevcut yazıtlar bu oyunların kolonide en azından on beş yıllık bir süre içerisinde düzenlendiğini göstermektedir. İmparatorun onuruna düzenlenen Severeia adı verilen şenliklere Anadolu'nun diğer kentlerinde rastlamak mümkündür⁵⁹. Oyunların ilkin hangi tarihte düzenlendiğini kesin olarak bilememekteyiz. Her ne kadar mevcut kaynaklar imparatorun Olbasa'ya uğradığını söylemeseler de, büyük bir ihtimalle bu oyunlar İmparator Septimius Severus doğudayken düzenlenmeye başlamıştır. İmparator ilkin M.S. 194-196'da; ikinci kez de M.S. 198-202 yılları arasında Doğu'da bulunmuştur⁶⁰. Oyunların icra edilmesindeki somut nedenin ne olduğu konusunda ise, kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Septimius Severus Dönemi'ne ait sikkeler üzerindeki F harfinden hareketle R. Ziegler, imparator

⁵³ Solin 1982, 766; Milner 1998, 64.

⁵⁴ Lane 1978, no: 30, 32, 80; Milner 1998, 64.

⁵⁵ Milner 1998, 64.

⁵⁶ Price 1984, 270; Nollé – Schindler 1991, no: 11; Waelkens 2002, 354-355; Behrwald 2003, no: 3. Örneğin Adada kentinde farklı iki adet tapınak, *Theoi Sebastoi* ile birlikte Serapis ve Aphrodite'ye adanmıştı, bk. Brandt 2002, 404.

⁵⁷ Waelkens 2002, 357; Talloen – Waelkens 2005, 235-237; Mitchell – Vandeput 2013, 105.

⁵⁸ Levick 1967a, 156; Milner 1998, no 134, 144, 145.6 ve 145.7.

⁵⁹ Magie 1950, 1540; Mitchell 1993, 221.

⁶⁰ Halfmann 1986a, 216 vdd.

Septimius Severus zamanında Olbasa'ya *fida* veya *felix* unvanlarının verilmiş olabileceğini, koloni sakinlerinin de şükranlarını sunmak amacıyla onun onuruna oyunlar düzenlemiş olabileceğini bildirmektedir⁶¹.

Comama

Kestel Gölü'nün takriben 10 km. kadar güneybatısında, Olbasa yerleşiminin doğusunda yer almaktadır. Bir Hellen yerleşimi iken *Colonia Iulia Augusta Comama* ismiyle imparator Augustus zamanında bir Roma kolonisi yapılmıştır⁶². Yerleşimde bugün bir temenosa ait duvar kalıntıları ile bir sunak görülebilmektedir⁶³. Comama'da imparator kültü ile ilgili olabilecek iki tane yazıt bilinmektedir. Bunlardan ilki fragmanlar yoluyla günümüze ulaşmış olan bir bina yazıtıdır. Söz konusu yazıtta Attikes Deios ismindeki birisinin stoaları ve bir tapınağı imparatorluk evine adadığı yazılıdır⁶⁴. Yazıtın kesin tarihi bilinmemektedir. Aynı şekilde hangi imparator evine adandığını kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Görüldüğü kadarıyla, Attikes Deios adındaki kimse bir Roma vatandaşı değildir. Yazıt bu haliyle M.S. 212'deki *Constitutio Antoniniana*'dan önceki bir döneme ait olmalıdır. Bu yazıt sayesinde en geç M.S. II. yüzyılda Comama'da bir imparator kültünün kurulduğunu söylemek gerekmektedir⁶⁵. İmparatorların evi ibaresiyle büyük bir olasılıkla imparatorluğu birlikte yöneten birden fazla imparatorun olduğu bir yönetim anlaşılmalıdır. Bu haliyle Roma İmparatorluğu'nu birlikte yönetmiş olan Marcus Aurelius-Lucius Verus ile Septimius Severus-Caracalla dönemleri anlaşılabilir.

İmparator kültü ile ilgili diğer bir yazıt ise, Comama'da değil, Comama'ya takriben 6 km. mesafede bulunan Yüreğir adındaki modern bir yerleşim biriminde bulunmuştur. Buradaki mezarlığın duvarına örülü bir biçimde ele geçen yazıt taşıyıcısı dikdörtgen bir bloktur ve bir imparator kültü rahibine ait bir onurlandırma anıtının parçasıdır⁶⁶. Ancak tam olarak günümüze ulaşmayan blok üzerindeki satırlarda rahibin ismi belli değildir. Bu nedenle rahibin kimliği hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak kendisinin Pisidia'nın önde gelen zenginlerinden birisi olduğu kesindir. Yazıtta kendisi üç tane yerleşmenin vatandaşı olarak adlandırılmaktadır. Fakat bunlardan sadece bir tanesi yazıtta zikredilmiş ve günümüze ulaşmıştır. Muhtemelen yazıtın dikildiği Kretopolis kenti, kendisinin doğuştan vatandaşı sayıldığı kentti⁶⁷. Onurlandırılan kimse yazıtta hem imparator kültü rahibi hem de *duoviri quinquennales* olarak anılmaktadır. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla kendisi bir *leurgia* görevi üstlenmiş ve Kretopolis antik kentinin *balaneion* adlı yapısının tamamlanması için on dört bin *denaria* para vermiştir⁶⁸. Diğer ilk vatandaşı sayıldığı devletinde ise otuz bin gümüş *denaria* kente para dağıtmıştır. Yazıtın alt tarafı eksik olduğu için üçüncü memleketiyle alakalı faydalarını bilemiyoruz. Yazıt üzerindeki harflerin yazı stilinden ötürü, M.S. II. yüzyılın sonları ile M.S. III. yüzyılın başlarına tarihlendirilebilmektedir⁶⁹.

Onurlandıran rahibin koloni kentlerine özgü *duoviri quinquennales* görevini üstlenmesi ve bu yazıtın Comama'ya çok yakın bir yer olan Yüreğir'de bulunmasından ötürü, G. E. Bean ve B.

⁶¹ Ziegler 1985, 148-149 dn. 13.

⁶² Levick 1967a, 145; 1968, 860; von Aulock 1970, 153.

⁶³ Levick 1968, 862.

⁶⁴ *IGR* III no: 402.

⁶⁵ Levick 1968, 865; Price 1984, 270.

⁶⁶ Bean 1960, 51 no: 100 = *AE* 1994, no: 1741; Mitchell 1994, 134.

⁶⁷ Mitchell 1994, 134.

⁶⁸ Kretopolis hakkında bk. Bean 1960, 52; Mitchell 1994, 129-136.

⁶⁹ Mitchell 1994, 134.

Levick, rahibin; *duoviri quinnuennales* ile *arkhiereus* olarak vazifesini Comama'da yaptığını düşünmektedirler⁷⁰. Buna göre, Comama'da M.S. II. yüzyılın sonları ile M.S. III. yüzyılın başlarında bir imparator kültü rahibi birden fazla imparator için rahiplik görevini yapmış olmalıdır. Ancak bu düşüncenin doğruluğu şu an için ispatlanamamaktadır. Çünkü rahibin Comama'da imparator kültü rahibi olarak çalışmadığını düşündürecek noktalar vardır. İlk onun üstlenmiş olduğu görevlerden *duoviri quinnuennales* adlı memuriyetin varlığı şu ana değin Comama'da belgelenmiş değildir. Böyle bir memuriyetine biz en yakın komşu Lykaonia Bölgesi'ndeki Ikonium antik kentinde rastlamaktayız⁷¹. Ayrıca eyaletlerdeki elit vatandaşların aktivitelerinin bir kente coğrafi açıdan yakın olmaları veya olmamaları ile ilişkilendirmek, herhangi geçerliliği olan bir kriter değildir. Bu yüzden Yüreğir'de bulunan yazıtta onurlandırılan elit bir vatandaşın kült rahipliği Comama yerleşimi ile zorunlu olarak ilişkilendirilmemelidir. Söz konusu rahip Pisidia'da başka bir yerde imparator kültü rahibi olarak çalışmış olabilir. S. Mitchell'a göre yazıt, Latince olsaydı, onun rahipliğinin Comama'ya ait olabilme olasılığı artacaktı⁷². Ancak söz konusu yazıt Helence'dir.

Parlais

İmparator kültü hakkında en az bilgiye sahip olduğumuz bu koloni, Eğirdir'in takriben 30 km. kadar kuzeyinde, bugünkü modern yerleşim birimi Barla'nın üzerinde yer alan Parlais'tir⁷³. Hellenistik Dönem'deki Parlais, imparator Augustus zamanında *Colonia Iulia Augusta Parlais* adıyla Roma kolonisi yapılmıştır⁷⁴. Yerleşim bugün için tamamıyla tahrip olmuştur⁷⁵. Bilgilerimizin azlığı ve yerleşmenin tahrip edilmesinden ötürü bu koloni diğerleriyle karşılaştırıldığında önemsiz gibi görünmektedir⁷⁶. Aynı şekilde kaynaklarımızın yetersizliğinden ötürü Parlais'de bir imparator kültünün varlığını şu an için kesin olarak saptayamamaktayız. Koloniden ele geçen ve M.S. II-III. yüzyıllara tarihlendirilebilen bir onurlandırma anıtına ait yazıtta, M. Ulpius Aquilianus adında bir *flamen*'in yerleşmenin *patronus*'u olarak onurlandırıldığını görmekteyiz⁷⁷. Ancak belki adı geçen bu kimse Parlais'te imparator kültü rahibi olarak hizmet etmiş olabilir. Bunun dışında Parlais'e nedenini bilmediğimiz bir biçimde imparator Hadrianus zamanında *Hadriana* şeklinde bir unvan verilmesi dikkat çekicidir⁷⁸. İmparator, yerleşme ve sakinlerine bizim bilmediğimiz bir biçimde katkı sağlamış olmalıdır. Bu itibarla, koloni sakinlerinin, imparator Hadrianus için kolonide bir kült tesis etme veya başka onurlandırmalar yapma olasılığını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.

Sonuç

M.S. I. yüzyılda Pisidia Bölgesi veya Galatia Eyaleti sınırları içerisinde imparator kültü barındıran yerleşmelerin sayılarının az oldukları görülmektedir⁷⁹. *Dea Roma* ve Augustus kültüyle başkent

⁷⁰ Bean 1960, 51; Levick 1967a, 88 dn. 8; 1968, 865.

⁷¹ *ILS* 9414; Bean 1960, 51.

⁷² Mitchell 1994, 134.

⁷³ von Aulock 1977, 44.

⁷⁴ Levick 1967a, 33; 1970, 997; von Aulock 1973, 8.

⁷⁵ Levick 1970, 996.

⁷⁶ Brandt 1995, 57.

⁷⁷ Levick 1970, 1004 no: 7

⁷⁸ Brandt 1995, 57-60.

⁷⁹ Krş. Talloen – Waelkens 2005, 226.

Ancyra, eyalet bazlı bir kült merkeziydi⁸⁰. Bunun dışında İkonion⁸¹ ve Pessinus'ta Tiberius⁸²; Pisidia Antiocheia'sında Augustus ve Vespasianus;⁸³ Sagalassos'ta en geç Flaviuslar Sülalesi Dönemi'nde imparatorlar⁸⁴; Konane'de Augustus⁸⁵; Apollonia ve Kormasa'da *Dea Roma* ve Augustus/Tiberius için kültler kurulmuştu⁸⁶. İmparator kültü uygulamalarının bölgede sayıca artması, ancak imparator Hadrianus zamanından itibaren olmuştur⁸⁷. Eğer bu durum kentlere ait epigrafik belgelerin daha çok bu dönemden günümüze ulaşmalarıyla ilgili değilse, kült sayılarındaki artışın belli nedenleri olmalıydı. P. Talloen ve M. Waelkens, olası nedenler arasında, Hadrianus'un Panhellenik politikası, imparatorun özellikle Hellas'ta sıklıkla kültler ve başka onurlandırmalar elde etmesi⁸⁸, Antoninus Pius'un M.S. 141 yılındaki depremden sonra bölgeye onarım faaliyetlerinde büyük katkılar sağlamasında görmektedir⁸⁹. Onlar, öne sürdükleri bu nedenlerle haklı gibi görünmektedirler. Özellikle Hadrianus'un seyahatleri ve Antoninus Pius'un deprem nedeniyle zor durumda bulunan kentlere yardım elini uzatması genel olarak imparator kültlerine belli bir oranda ivme kazandırmıştır. Zaten buradan da beslenerek sonraki dönemde sayıca daha da fazlalaşacak olan kültlerin veya kültle alakalı unvanların çoğu Parth seferleri nedeniyle Anadolu'da bulunan Augustus'lar eliyle olacaktır.

Yukarıda belirtilen M.S. I. yüzyıldaki genel şemaya bakıldığında, Pisidia'nın merkezinde yer alan Roma kolonilerinde de benzer bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir: Bu kolonilerde M.S. I. yüzyılda herhangi bir kült şu an için tespit edilememekte; ancak imparator Antoninus Pius'tan itibaren hem M.S. II. hem de M.S. III. yüzyılda kültlerin varlığına rastlanmaktadır. Diğer taraftan kanımızca imparatorluk süreci içerisinde kolonilerdeki Roma vatandaşlarının kült konusunda esinleneceği ve içerisinde Romalı vatandaşların daima bulunduğu başlıca iki büyük kült merkezi bulunmaktaydı: Bunlardan birisi, içerisindeki *Dea Roma* ve Augustus kültleriyle başkent Ancyra'dır⁹⁰. Burası, Galatia *koinon*'unun merkezidir⁹¹. S. Mitchell; Iulius-Claudiuslar Dönemi'nde Batı Anadolu'da Ephesos, Bergama ve diğer metropol kentlerde oluşturulan kült alanlarının Galatia'daki Augustus Tapınağı'na oranla nispeten küçük kaldığından veya bazen de sadece sivil mimari yapıların bir kısmında oluşturulduklarından bahsetmektedir⁹². Görüldüğü üzere Ancyra, bu haliyle Anadolu'da nitelikli bir konuma sahipti. Diğer kült merkezi ise, Pisidia Antiocheia'sı idi. Burası Pisidia'da, hatta Anadolu'daki en önemli ve en büyük Roma kolonisiydi⁹³. Antiocheia, şu ana değin bilindiği kadarıyla, bölgedeki diğer koloniler arasında, en erken imparator kültünün bulunduğu yerleşmeydi. Buradaki en eski kült alanı; Iupiter Optimus Maximus, Augustus ve koloninin *genius*'una adanmıştı⁹⁴. Buradaki tapınak formunun Pisidia'daki anıtsal

⁸⁰ Bosch 1967, 35-49; Price 1984, 267; Burrell 2004, 166-174; Mitchell – French 2012, 10-14.

⁸¹ *IGR* III 1473.

⁸² Mitchell 1993, 100 vd.

⁸³ Price 1984, 268-270; Mitchell 1986, 27 dn. 48; Özcan 2008, 61.

⁸⁴ Talloen – Waelkens 2005, 222-225.

⁸⁵ Hürmüzlü *et al.* 2009, 241.

⁸⁶ Talloen 2007, 233; Özcan 2008, 60.

⁸⁷ Talloen 2007, 233-234.

⁸⁸ Bunun için özellikle bk. Benjamin 1963, 57-86.

⁸⁹ Talloen – Waelkens 2005, 226-231.

⁹⁰ Halfmann 1986b, 35-42; Coşkun 2009, 175-177; Mitchell – French 2012, 10-14.

⁹¹ Deininger 1965, 66; Haensch 1997, 277 vdd.; Mitchell 2011, 31; Mitchell – French 2012, 10-14.

⁹² Mitchell 1986, 29.

⁹³ Vandeput 2007, 135; Talloen 2007, 234.

⁹⁴ Rubin 2011, 35, 53-54. Önceleri uzun bir zaman boyunca araştırmacılar buradaki tapınağın imparator Au-

merkezlere sahip olan diğer kentler tarafından benimsenerek örnek alınması durumu da⁹⁵, Antiocheia'daki kült merkezinin cazibesini gözler önüne sermektedir.

Yukarıda anlatılan bu iki büyük kült merkezinden hareketle, Merkezi Pisidia'daki Cremna, Comama, Olbasa ve Parlais yerleşmelerinde de Augustus veya en geç Iulius-Claudiuslar Dönemi'nde imparator kültlerinin vaktiyle kurulmuş olabileceği kuvvetli bir olasılıktır⁹⁶. Augustus zamanında oluşturulan bu kolonilerde tıpkı bu iki büyük kült merkezinde de olduğu üzere, özellikle Augustus için kültler tesis edilmiş olmalıdır. Çünkü Talloen'in belirttiği üzere, çeşitli nedenlerden ötürü, içerisinde hatırı sayılır bir Roma vatandaşlar topluluğu bulunan Pisidia'daki Apollonia ve Kormasa kentlerinde de en geç imparator Tiberius zamanında Tanrıça Roma ve imparator kültü tesis edilmiştir⁹⁷. Bu itibarla bu son iki yerleşmedeki Romalı vatandaşlar, Ancyra'dakine benzer bir biçimde kendi kimliklerinin farklılığını ortaya koymuşlardır⁹⁸. Belki bunlar gibi, kendilerine özgü kült uygulamaları olan koloni vatandaşları da⁹⁹, ayrıca Dea Roma'nın tapınımını da ihmal etmemiş olsa gerektirler¹⁰⁰. Son olarak zikredilmesi gereken diğer bir husus da sadece koloni yerleşmelerinde ve Apollonia ve Kormasa gibi Romalı nüfusun yoğunlukla yaşadığı yerleşmeler değil, aynı zamanda Pisidia'nın geneline yayılmış asker kökenli *veteranus*'ların kendi yaşadıkları kentlerde imparator kültü faaliyetlerinde rol üstlenmiş olduklarıdır. Örneğin Panemoteikhos kentinde kendisi için heykelli bir onurlandırma yapılan eski bir Romalı asker ve *ex-beneficiarius* olan Gaius Sempronius Visellius adı geçen kentte hem imparator kültü rahibi hem de *agonethetes* olarak görev yapmıştır. Bu rahibin kökeni olasılıkla Pisidia'daki kolonilerden birine uzanmaktaydı, ancak kendi kenti kesinlikle Panemoteikhos'tu¹⁰¹. Burada dikkat çekici olan diğer bir unsur ise, onunla ilgili bilgi aldığımız yazıtın Hellence olmasıdır.

gustus ve Men için olduğunu düşünmekteydiler, örnek olarak bk. Price 1984, 269-270.

⁹⁵ Vandeput 2007, 135, 138.

⁹⁶ Krş. Talloen 2007, 235-236.

⁹⁷ Talloen 2007, 235.

⁹⁸ Talloen 2007, 235-236.

⁹⁹ Price 1984, 88-89; Talloen 2007, 234.

¹⁰⁰ Krş. Talloen 2007, 234-236.

¹⁰¹ Mitchell 1994, 139-140.

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar

- Dio Cass. (= Cassius Dio, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Cassius Dio, *Roman History*. Trans.: E. Cary, vols. I-IX. London 1914-1927 (The Loeb Classical Library).
- Eutr. (= Eutropius, *Brevarium ab Urbe Condita*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Eutropius, *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius*. Trans. & Comment.: H. W. Bird. Liverpool 1993.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo*. Trans.: H. L. Jones, vols. I-VIII. London-New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library).

Modern Literatür

- AE *L'Année épigraphique*. Paris.
- Arslan 2004 M. Arslan, *Galater. Die Vergessenen Kelten*. Scheidegg 2004.
- von Aulock 1970 H. von Aulock, "Kleinasiatische Münzstätten VI-VII". *JNG* 20 (1970) 151-159.
- von Aulock 1973 H. von Aulock, "Kleinasiatische Münzstätten". *JNG* 23 (1973) 7-18.
- von Aulock 1977 H. von Aulock, *Münzen und Städte Pisidiens Teil I*. Tübingen 1977.
- von Aulock 1979 H. von Aulock, *Münzen und die Städte Pisidiens II*. Tübingen 1979.
- Baz 2005 F. Baz, "Antik Ariassos Kenti'nde İmparatorların Tanrısız Açısından Onurlandırılması Durumu ve Bazı Tartışmalı Noktalar". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2005) 69-76.
- Bean 1960 G. E. Bean, "Notes and Inscriptions from Pisidia II". *AnatSt* 10 (1960) 43-82.
- Behrwald 2003 R. Behrwald, "Inscriptions from Pednelissus". *AnatSt* 53 (2003) 117-130.
- Benjamin 1963 A. S. Benjamin, "The Altars of Hadrian in Athens und Hadrians Panhellenic Programm". *Hesperia* 32 (1963) 57-86.
- Bosch 1967 C. E. Bosch, *Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum*. Ankara 1967.
- Brandt 1992 H. Brandt, *Gesellschaft und Wirtschaft Pamphylens und Pisidiens im Altertum*. Bonn 1992.
- Brandt 1995 H. Brandt, "Eine Römische Kolonie in Pisidien". *EA* 24 (1995) 57-60.
- Brandt 2002 H. Brandt, "Adada: Eine Pisidische Kleinstadt in Hellenistischer und Römischer Zeit". *Historia* 51 (2002) 385-413.
- Burrell 2004 B. Burrell, *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*. Leiden 2004.
- Cerfaux – Tondriau 1957 L. Cerfaux – J. Tondriau, *Le Culte des Souverains dans la Civilisation Greco-Romaine*. Tournai 1957.
- Clauss 1999 M. Clauss, *Kaiser und Gott: Herrscherkult im Römischen Reich*. Stuttgart 1999.
- Coşkun 2009 A. Coşkun, "Der Ankyraner Kaiserkult und die Transformation Galatischer und Phrygisch-Galatischer Identitäten in Zentralanatolien im Spiegel der Münzquellen". Eds. A. Coşkun et al., *Identität und Zugehörigkeit im Osten der Griechisch-Römischen Welt. Aspekte ihrer Repräsentation in Städten, Provinzen und Reichen*. Frankfurt (2009) 173-210.
- Deininger 1965 J. Deininger, *Die Provinziallandtage der Römischen Kaiserzeit*. München-

- Berlin 1965.
- Devijver 1996 H. Devijver, "Locale Elite, Equestrians and Senators: A Social History of Roman Sagalassos". *Ancient History* 27 (1996) 105-162.
- Dörtlük 1976 K. Dörtlük, "Keraitae Araştırma Raporu". *TAD* 23/1 (1976) 17-23.
- Dörtlük 1988 K. Dörtlük, "İlk Keraitai Yazıtı". *TAD* 27 (1988) 69-71.
- Esch 2008 T. Esch, "Zur Frage der Sogenannten Doppelgemeinden: Die Caesarische und Augusteische Kolonisation in Kleinasien". Ed. E. Winter, *Vom Euphrat bis zum Bosporus: Kleinasien in der Antike. Festschrift Elmar Schwertheim*. Bonn (2009) 199-216.
- Haensch 1997 R. Haensch, *Capita Provinciarum. Statthaltersitze und Provinzialverwaltung in der Römischen Kaiserzeit*. Mainz 1997.
- Halfmann 1986a H. Halfmann, *Itinera Principum, Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*. Stuttgart 1986.
- Halfmann 1986b Halfmann H. "Zur Datierung und Deutung der Priesterliste am Augustus-Roma-Tempel in Ankyra". *Chiron* 16 (1986) 35-42.
- Harl 1987 C. Harl, *Civic Coins and Civic Politics in the Roman East, A.D. 180-275*. California 1987.
- Horsley – Mitchell 2000 G. H. R. Horsley – S. Mitchell, *The Inscriptions of Central Pisidia*. Bonn 2000.
- Hürmüzlü et al. 2009 B. Hürmüzlü, A. De Giorgi – P. A. Iversen, "New Research in Northwestern Pisidia: Ancient Konane (Conana) and its Territory". *CollAn* VIII (2009) 235-256.
- IGR *Inscriptiones Graecae ad res Romanos Pertinentes*. Ed. R. Cagnat – J. Toutain, vols. I-IV. Paris 1906-1928.
- ILS *Inscriptiones Latinae Selectae*. Ed. H. Dessau. Berlin - Zurich 1882-1916.
- İnan 1970 J. İnan, "1970 Kremna Kazısı Raporu". *TAD* 19/1 (1970) 51-97.
- Kaya 2000 M. A. Kaya, *Anadolu'daki Galatlar ve Galatia Tarihi*. İzmir 2000.
- Kienast 1990 D. Kienast, *Die Römische Kaisertabelle*. Darmstadt 1990.
- Kienast 1999 D. Kienast, *Augustus. Prinzepts und Monarch*. Darmstadt 1999.
- Lane 1978 E. N. Lane, *Corpus Monumentorum Religionis de Menis IV*. Leiden 1978.
- Leschhorn 1992 W. Leschhorn, "Die Anfänge der Provinz Galatia". *Chiron* 22 (1992) 315-336.
- Levick 1967a B. Levick, *Roman Colonies in Southern Asia Minor*. Oxford 1967.
- Levick 1967b B. Levick, "Some Coins and Inscriptions of Colonia Comama". *NC* 7 (1967) 29-35.
- Levick 1968 B. Levick, "Komama". *RE Suppl.* XI (1968) 859-881.
- Levick 1970 B. Levick, "Parlais". *RE Suppl.* XII (1970) 990-1006.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*. Princeton 1950.
- Mert 1999 İ. H. Mert, *Untersuchungen zur Hellenistischen und Kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia Inaugural-Dissertation*. Köln 1999.
- Metin 2013 H. Metin, "Kremna'dan İki Kandil Kalıbı Üzerine Gözlemler". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (2013) 255-264.
- Milner 1998 N. P. Milner, *An Epigraphical Survey in the Kibyra-Olbasa Region Conducted by A. S. Hall*. Ankara 1998.
- Mitchell 1979 S. Mitchell, "Iconium and Ninica: Two Double Communities in Roman Asia Minor". *Historia* 28 (1979) 409-438.
- Mitchell 1986 S. Mitchell, "Galatia under Tiberius". *Chiron* 16 (1986) 17-33.
- Mitchell 1989 S. Mitchell, "The Hadrianic Forum and Basilica at Cremna". Eds. N. Başgeçen – M. Lugal, *Festschrift für J. İnan*. Istanbul (1989) 229-245.

- Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia, Land, Men, and Gods in Asia Minor. Volume I: The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule*. Oxford 1993.
- Mitchell 1994 S. Mitchell, "Three Cities in Pisidia". *AnatSt* 44 (1994) 129-148.
- Mitchell 1995 S. Mitchell, *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and in War*. London 1995.
- Mitchell 1999 S. Mitchell, "Greek Epigraphy and Social Change. A Study of the Romanization of South-West Asia Minor in the Third Century A.D". Ed. Anonymos, *Atti dell'XI Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina. Roma, 18-24 settembre 1997*. Rome (1999) 419-433.
- Mitchell 2011 S. Mitchell, "Galatia Eyaleti ve Eyaleti Ait İmparatorluk Kültü". Eds. M. Kadioğlu *et al.*, *Roma Dönemi'nde Ankyra*. İstanbul (2011) 25-34.
- Mitchell – French 2012 S. Mitchell – D French, *The Greek and Latin Inscriptions of Ankara (Ankyra), Vol. I: From Augustus to the End of the Third Century AD*. München 2012.
- Mitchell – Vandeput 2013 S. Mitchell – L. Vandeput, "Sagalassos and the Pisidia Survey Project: In Search of Pisidia's History". Ed. J. Poblome, *Exempli Gratia*. Leuven (2013) 97-118.
- Mitchell – Waelkens 1987 S. Mitchell – M. Waelkens, "Sagalassus and Cremna 1986". *AnatSt* 37 (1987) 37-47.
- Mitchell – Waelkens 1988 S. Mitchell – M. Waelkens, "Cremna and Sagalassus 1987". *AnatSt* 38 (1988) 53-65.
- Mitchell – Waelkens 1998 S. Mitchell – M. Waelkens, *Pisidian Antioch. The Site and its Monuments*. London 1998.
- Motschmann 2002 C. Motschmann, *Die Religionspolitik Marc Aurels*. Stuttgart 2002.
- Nollé – Schindler 1991 J. Nollé – F. Schindler, *Die Inschriften von Selge*. Bonn 1991
- Özcan 2008 A. Özcan, *Pisidia Bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun Yapı Propagandası ve Politikası*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2008.
- Perkins – Ballance 1958 J. B. W. Perkins – M. H. Ballance, "The Caesareum at Cyrene and the Basilica at Cremna". *PBSR* 26 (1958) 137-194.
- Price 1984 S. R. F. Price, *Rituals and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor*. Cambridge 1984.
- Quass 1993 F. Quass, *Die Honoratiorenschicht in den Städten des Griechischen Ostens. Untersuchungen zur Politischen und Sozialen Entwicklung in Hellenistischer und Römischer Zeit*. Stuttgart 1993.
- Rubin 2011 B. Rubin, "Ruler Cult and Colonial Identity: The Imperial Sanctuary at Pisidian Antioch". Eds. E. Gazda *et al.*, *Building a New Rome: The Imperial Colony of Pisidian Antioch (25 BC - AD 700)*. Ann Arbor (2011) 33-60.
- Ruge 1937 W. Ruge, "Olbasa". *RE* XVII (1937) 2397-2399.
- Sancaktar 2012 H. Sancaktar, "Pisidia, Kilikia ve Lykaonia Bölgelerindeki Roma Koloni Kentleri Sikke Tipolojisi". Eds. K. Dörtlük *et al.*, *Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2009 Antalya*. İstanbul (2012) 371-384.
- Sherk 1951 R. K. Sherk, *The Legates of Galatia from Augustus to Diocletian*. Baltimore 1951.
- Sherk 1980 R. K. Sherk, "Roman Galatia: The Governors from 25 B.C. to A.D. 114". *ANRW* II/7-2. Berlin - New York (1980) 954-1052.
- Solin 1982 H. Solin, *Die Griechischen Personennamen in Rom: Ein Namenbuch (CIL Auctarium) I-III*. Berlin 1982.
- Süß 1999 J. Süß, *Kaiserkult und Stadt. Kultstätten für römische Kaiser in Asia und*

- Galatia*. Mannheim 1999.
- Süß 2003 J. Süß, "Kaiserkult und Urbanistik. Kultbezirke für römische Kaiser in kleinasiatischen Städten". Eds. H. Cancik – K. Hitzl, *Die Praxis der Herrscherverehrung in Rom und Seinen Provinzen*. Tübingen (2003) 249-281.
- Taeger 1960 F. Taeger, *Charisma. Studien zur Geschichte des Antiken Herrscherkultes II*. Stuttgart 1960.
- Talloon 2007 P. Talloon, "One Question, Several Answers: The Introduction of the Imperial Cult in Pisidia, Ed. M. Meyer, *Neue Zeiten - Neue Sitten. Zu Rezeption und Integration Römischen und Italischen Kulturguts in Kleinasien*. Wien (2007) 233-242.
- Talloon – Waelkens 2004 P. Talloon – M. Waelkens, "Apollo and the Emperors (I). The Material Evidence for the Imperial Cult at Sagalassos". *Ancient Society* 34 (2004) 171-216.
- Talloon – Waelkens 2005 P. Talloon – M. Waelkens, "Apollo and the Emperors (II). The Evolution of the Imperial Cult at Sagalassos". *Ancient Society* 35 (2005) 217-249.
- TAM *Tituli Asiae Minoris*. Vindobonae 1901-1989.
- Vandeput 2007 L. Vandeput, "Kontinuität und Wandel in der Urbanen Architektur Pisiadiens in späthellenistischer Zeit und in der frühen Kaiserzeit". Ed. M. Meyer, *Neue Zeiten - Neue Sitten. Zu Rezeption und Integration Römischen und Italischen Kulturguts in Kleinasien*. Vienna (2007) 133-142.
- Vandeput – Köse 2001 L. Vandeput – V. Köse, "The 1999 Pisidia Survey at Melli". *AnatSt* 51 (2001) 133-145.
- Waelkens 2002 M. Waelkens, "Romanization in the East. A Case Study: Sagalassos and Pisidia (SW Turkey)". *IstMitt* 52 (2002) 311-368.
- Wesch-Klein 2008 G. Wesch-Klein, *Provincia. Okkupation und Verwaltung der Provinzen des Imperium Romanum von der Inbesitznahme Siziliens bis auf Diokletian*. Berlin 2008.
- Winter 1996 E. Winter, *Staatliche Baupolitik und Baufürsorge in den Römischen Provinzen des Kaiserzeitlichen Kleinasien*. Bonn 1996.
- Ziegler 1985 R. Ziegler, *Städtisches Prestige und Kaiserliche Politik. Studien zum Festwesen in Ostkilikien im 2. und 3. Jahrhundert n. Chr.* Düsseldorf 1985.